

הפלי"ם - פלמ"ח-ים

נוסד בשנת 1943
בקיבוץ שדות-ים, קיסריה
כתב: שמואל "סמק" ינאי¹

טרום פלי"ם - כ"ג יורדי הסירה

במלחמת העולם השנייה היה הישוב היהודי הא"י מסור ונאמן למאמץ המלחמתי של בריטניה, למרות גזרות "הספר הלבן". באותה עת קוימו בסתר קורסים להכשרת ימאים כמפקדים ומלווים באוניות מעפילים. הקורסים קוימו בתל-אביב, במוצא הירקון לים, במסווה אמון ימי של אגודת הספורט "הפועל". לצורך אמונים בקורסים נבנו, בכספי הסוכנות היהודית, 3 סירות ראשונות לאמוני חתירה ומפרשים שנקראו על שם בני משפחת הז'וז שנספו אז בתאונת דרכים: 'דב', 'רבקה' ו'תרצה'. בסוף שנת 1940, בתקופת השפל הקשה לצבאות בריטניה במזרח התיכון, נערך קורס ימי נוסף, הפעם בשיתוף פעולה עם הבריטים במטרה להכשיר כוח ימי לוחם שיקח חלק במלחמה בגרמנים. בקורס זה התאמנו [בין היתר] כ"ג הלוחמים והימאים הוותיקים והמנוסים ביותר של ה'הגנה', להוטים להשתתף בקרבות נגד הנאצים. היחידה יצאה למשימתה בספינת משמר של משטרת החופים הבריטית ב-18 למאי 1941. הלוחמים לא הגיעו למטרתם. הספינה ונוסעיה אבדו בים ועקבותיהם לא נודעו.

ב-16 למאי אותה שנה, יומיים לפני יציאת הכ"ג, הוקם הפלמ"ח. כשנה וחצי לאחר מכן הוקם גרעין היסוד לפלי"ם. היחידה הצבאית-ימית הידועה בשם "כ"ג יורדי הסירה" ותפיסתה ככוח ימי-יבשתי לוחם, היו אבותיו הרחוקים והמעשיים של הפלי"ם. מדריכיהם, שמואל טנקוס "שמוליק" ודב מגן "ברצ'יק", היו מדריכי הפלי"ם; סירותיהם, 'דב' ו'רבקה' ו'תרצה' היו סירות הפלי"ם; דבקותם במשימה היו לפלי"ם כלפידי ההולך לפני המחנה.

המחלקה הימית

בעיצומה של מלחמת העולם ה-2, כאשר הנוער של כל העולם לחם ובאירופה נערך טבח שיטתי ביהודים, היה הפלמ"ח מסוגר במחנותיו בקיבוצים ועסק ב'עבודה ואמונים'. בעבודה, באמונים ובמסעות הפלמ"ח קמה ונוצרה "רוח הפלמ"ח" אגדית. בפלוגות היתה תסיסה ומשבר. חיים גורי מפל"א כתב, אחרי הרצאה מלומדת של ראש המפקדה הארצית של ה'הגנה', ד"ר סנה: "מלחמה כאן דוקטורנו / מתנהלת בלעדינו". בין יתר הדרישות בפלוגות היתה הדרישה להתכונן למבצעי העפלה, ללמוד ימאות ולהקים כוח ימי לוחם. הלחץ 'מלמטה' גבר.

בינואר 1943 החל הקורס הימי הראשון של הפלמ"ח ואחריו השני והשלישי. הבסיס הקבוע לקורסים היה בקיבוץ שדות ים בקיסריה. לאמונים עמד לרשותם היחיד הימי ושלוש סירות חתירה-מפרשים שנותרו מקורס הכ"ג. בסירות 'דב', 'רבקה' ו'תרצה' עשו החניכים הכרה עם ים, רוח, גלים, חופי הארץ וניווט חוף. ניתנו הרצאות, הרצאות בלבד, על מבנה אונייה, הובלת אנשים רבים באוניות, חלוקת אוכל ומים בתנאי צפיפות והסתרת הנוסעים מפטרולים ימיים וסיוור אוויר. וותיקי ההעפלה, שמלפני המלחמה, הרצו בנושאים אלה לפי נסיונם. בקורסים נקבצו ילידי הארץ שרגלם לא דרכה מעולם על אדמת נכר וילידי ארצות אירופה אשר השאירו מאחוריהם את משפחותיהם. אלה ואלה היו חדורי מסירות ומוטיבציה ושאפו בכל מאודם להכיר את הים ולהתנסות בו לשם ביצוע מושלם של משימתם. קורס מפקדי סירות נמשך שלשה חדשים והשתתפו בו כ-30 חניכים. בגמר שלשת הקורסים הראשונים היו כבר כ-100 ימאים והחניכים נדרשו לעבוד לפרנסתם, כמקובל בפלמ"ח.

על רקע זה פרץ משבר בין הימאים לבין מטה הפלמ"ח. מפקד הפלמ"ח, יצחק שדה, דרש כי הימאים יחזרו לפלוגותיהם ויהוו את אלמנט הברוז בפלוגות - הולך, עף ושוחה. הימאים, לדעת יצחק שדה, יהיו הגורם המקצועי בפלוגות מול ממשולמי מים: כנרת, ירדן וכד'. הימאים עמדו על דעתם כי יש צורך ביחירה ימית אורגנית שתתקדם בהכשרה הימית ותוכל לפעול בים הגדול ובעיקר בהעפלה. בסופו של ויכוח היתה יד הימאים על העליונה הודות לנחישותו של זלמן פרח שהנהיג את "המרד". הוקמה המחלקה הימית, במסגרת פלוגה ז', וזלמן פרח מונה

¹ שמואל "סמק" ינאי ז"ל היה ממפקדי הפלי"ם

למפקדה. הצורך לעבוד לשם קיום נשאר בתוקף. בפלמ"ח עבדו בחקלאות בקיבוצים והימאים עבדו בנמל. עבדו כסבלים, סוורים ומפעילי סירות מנוע. ברי המזל שרתו כמסיקי דוידים ונערי סיפון באוניות סוחר. העבודה בנמל היתה קשה ונעשתה בלילה כי 'פועלים לא קבועים' היו מסודרים רק במשמרת לילה. בבוקר הולכים למחנה הקיבוץ לאכול ולישון. עבודה קשה, אבל היחידה הימית כגרעין לפלי"ם, קמה. כעבור חודשים אחרים קיבל המוסד לעליה ב' על עצמו את מימון הקורסים וקם קורס לאמון מתקדם - קורס החובלים. קורס החובלים נמשך ששה חודשים, התקיים בטכניון בחיפה והיה מקביל לקורס קציני ים בצי סוחר.

הווי מיוחד התפתח במחנה בשדות-ים. שירים רבים נכתבו בנושאי ים, ציפיה לביצועים, געגועים לנערות ורעות לוחמים. חיים גורי וחיים חפר, השתתפו ביצירת ההווי ובין חניכי הקורסים צצו כשרונות ואומנים. שייקה אופיר, חניך בקורס, שיגע את כולם בהופעותיו הראשונות. שייקה היה צעיר מאוד, אולי בן שבע עשרה כאשר נתן במחנה את ההופעות על "מקרה עין", את "השחלת חוט במחט" והופעות אחרות שהנם היום פולקלור קלאסי. דן בן-אמוץ ערק מהצי הבריטי והפליא בהומור המקורי שלו ליד המדורה. בני מרשק היה מופיע מרי פעם וחוצב להבות בנאומיו הסוערים, מזעזע את הרוחות ער כדי צורך דחוף לעשות מהם סאטירות. מעל הכל שררה רוח הענקית של נתן אלתרמן שהשתתף בלילות הורדת מעפילים בחוף וכתב את שיריו. השירים הוקראו במחנה והגיעו לימאים בכל מקום נידח בו שהו עם אוניות ומעפילים. במחנה פלי"ם בשדות-ים היו ערבים של שירה ומערכונים והשמעה עברה בפלמ"ח וכולם רצו להשתתף בהם.

הפלוגה הימית - פלי"ם - יציאה לחו"ל - העפלה

המחלקה הימית גדלה, קיבלה את הכרתו של מטה הפלמ"ח ומעמד של פלוגה בשם פלוגה י', הפלי"ם. כמפקד הראשון של הפלוגה מונה אברהם זכאי, בוגר קורס חובלים א'. אנשי הפלי"ם באירופה פעלו תחת מרות נציגי המוסר לעליה ב' ועסקו בהדרכת עולים, הכשרת אוניות והולכתם בים. עם תחילת הגירוש לקפריסין ניהלו את המחנות. בשנים 1945 - 1948 עמדה ההעפלה במרכז 'המאבק הצמוד' של ה'הגנה', והפלי"ם היה חוד החנית של מאבק זה. הפלי"ם ערך 9 קורסים של מפקדי סירות אותם סיימו כ-300 חניכים ו-5 קורסים לחובלים אותם סיימו כ-80 חניכים. בוגרי קורס חובלים היו נכונים ליציאה לחו"ל, למפגש עם העולים פליטי השואה, להכנת אוניות לקליטתם, להפלגה בים והורדת העולים בחוף.

במאי 1945 הסתיימה מלחמת העולם. זמן קצר אחר כך יצאו ראשוני הפלי"ם לאירופה. באוהלי הפלמ"ח/פלי"ם לא היה דבר שיכשיר את "החברה" להופיע בערי אירופה ולהיראות כאחד האדם ברחובה של עיר מבלי לעורר חשד. אירופה חייבה שינוי מראה ושינוי התנהגות כדי להטמע בקהל. איטליה, יוון וצרפת היו במצב של הרס ומהומה שאחרי המלחמה והסתובבו שם נאצים נמלטים, פאשיסטים איטלקים ומשתפי פעולה שנואים. לפני יציאתם לחו"ל צוידו אנשי הפלי"ם בחליפה אחת ועניבה אחת לאיש. היציאה מהארץ היתה בדרכים נסתרות, הבחורים היו יוצאים בלי מסמכים כלשהם או בזהות שאולה, כנוסעים סמויים באוניות או במדי חיילים בריטים החוזרים מחופשה. המפגש הראשון עם עולים, העומדים להיות מעפילים, היה תמיד חוויה עמוקה. העולים היו שונים מהציבור בו היו הבחורים רגילים בארץ ועברית לא היתה שגורה בפיהם. הם עברו תלאות רבות עליהם ידעו הפלי"מניקים רק מפי השמועות, אבל לא נתקלו בפליטים בפועל ממש. עד היום משמש מפגש זה נושא לדיונים והתלבטויות.

הימאים של הפלי"ם בחו"ל עמדו תחת המרות של המוסד לעליה ב'. הם פוזרו בארצות הפעולה של 'המוסד' ומילאו את תפקידים כמפקדים ומלווים של אוניות מעפילים. בשנים 1945 - 1948 הובילו 65 אוניות ובהן למעלה מ-70,000 מעפילים. בין ההפלגות עסקו בהדרכת העולים ובהכנת האוניות. הבריטים הניחו כי המסע הקשה באוניות המעפילים וכליאתם במחנות הסגר יאשו עולים פוטנציאליים, אך מעפילים המשיכו להגיע באוניות בעלות קיבולת הולכת וגדלה. ספינת המעפילים הראשונה אחרי המלחמה, 'דלין', יצאה באוגוסט 1945 והובילה 36 מעפילים. לקראת סיום ההעפלה יצאו מבולגריה 2 אוניות והובילו יחד כ-15,000 מעפילים ["הפאנים"].

הגירוש לקפריסין - ההתנגדות לגירוש - במחנות המעצר

גירוש מעפילים מהארץ ע"י הבריטים היה מעשה קיצוני ובלתי נסבל על היישוב היהודי. אנשי ים, המפקדים, המלווים והגדעונים, ארגנו את המעפילים להתנגדות עיקשת נגד הגירוש ופיקדו על המאבק, ובפקודת המוסד

הלכו למחנות הגירוש יחד עם המעפילים. הם ביססו וניהלו את החיים במחנות העצורים בתחילה. כעבור חודשים אחדים חמקו אנשי הפלי"ם מהמחנות וחזרו לפעילותם באוניות.

לצי הבריטי, הפנוי אחרי המלחמה, נועד תפקיד מפתח. 49 אוניות מלחמה, מסוגים שונים, לקחו חלק במלחמה בהעפלה בסיוע סיורי אויר וחיפושי מכ"ם. בקרבת חופי הארץ פעלו ספינות קטנות ומהירות של משטרת החופים הבריטית שתפקידם היה "גילוי ומניעה של הגירה בלתי חוקית". במחנה אמונים במלטה תורגלו המלחים בהשתלטות על אוניות מעפילים. צוות השתלטות תורגל לפעול בתפקידים מוגדרים מראש: גשר, חדר מכונות, חדר קשר, חדר הגה וכו'. להגברת המוטיבציה צורף סמל או קצין ממשטרת פלשתינה |א"י| שהיה מרצה על מעשי "הטרוריסטים" היהודים בארץ. מלחי הצי מספרים על הפתעתם הגדולה בעת מפגשם עם מעפילים. הם ציפו לטרוריסטים קשוחים ומצאו עצמם נאבקים בנשים, ילדים וגברים לבושי סחבות.

המאבק הפך אליים ובלתי מתפשר. בפלי"ם קמה חוליה לחבלה ימית אשר פעלה בנחישות ובשיטות פעולה מתוחכמות. החוליה הצליחה לחבל בספינות משמר ובאוניות גירוש וגרמה להן נזקים רבים. מורל נמוך במיוחד היה בין מלחי אוניות הגירוש, מלחי צי סוחר, שנקלעו שלא לרצונם למלחמה לא להם. הם אף הביעו חשש לחייהם עקב פגיעות באוניות הגירוש שבוצעו ע"י חוליית החבלה הימית של הפלי"ם.

אוניות מעפילים המשיכו להגיע. 37 אוניות נתפסו ע"י אוניות הצי הבריטי ונוסעיהן גורשו לקפריסין. דרך מחנות המעצר בקפריסין עברו כ-52,000 איש, אשה וילד, כאשר היישוב בארץ מנה כ-500,000 יהודים. 10% מהיישוב היהודי בארץ עברו את מחנות קפריסין. בסוף שנת 1947, עם תחילת קרבות מלחמת העצמאות, שימשו מחנות המעצר כמחנות אמונים צבאיים שנקראו "שורות המגינים". במלחמת העצמאות התגייסו לצה"ל אלפים מיוצאי המחנות שאומנו ב"שורות המגינים" והגיעו בינתיים ארצה.

מלחמת העצמאות

ההחלטה ההיסטורית של אספת האו"ם בנובמבר 1947 ותחילת הקרבות של מלחמת העצמאות החלו עידן חדש בו לא עמדה עוד ההעפלה בקדימות עליונה במאבק הציוני. בכך לא הסתיים תפקידו של הפלי"ם. בשיאה של מלחמת העצמאות וקרבות על פתיחת הדרך לירושלים ושחרור המצור על הנגב נקרא הפלי"ם לקרבות היבשה. הפלי"ם מנה אז קרוב ל-400 לוחמים, מאורגנים היטב, מאומנים ללחימה ביבשה ובים. מחצית הפלוגה הופנתה לקרבות הדרך לירושלים במסגרת הגדוד הרביעי בחטיבת הראל. למעלה מ-90 לוחמים מהפלי"ם נפלו בקרבות אלה. לוחמים אחרים לחמו ברחבי הנגב ועשרה מהם נפלו בנגב. בתום הקרבות חזרו רוב הלוחמים לפלי"ם.

באותה עת נפתחה מערכה נוספת, המערכה לרכישת נשק ושילוחו ארצה. עסקו בכך ימאים ואלחוטאים מהפלי"ם, הוותיקים, המנוסים והפנויים מעיסוקם בהעפלה. 42 משלוחי נשק הגיעו ארצה ב'אוניות הרכש' ואיפשרו את המשך הלחימה.

מהפלי"ם לחיל הים

במכתבו בפברואר 1948 קבע שר הבטחון כדלקמן: ההגנה הימית היא חלק קובע בשיטת הגנתנו, ויש לקבוע במטה אגף ימי ולהקים כוח-ימי מיוחד. אני מטפל עכשיו עם המומחים לבירור מערכת הכלים הדרושים לכך. בעבר היה השרות הימי מופנה בעיקר להעפלה. תפקיד ההעפלה עומד בעינו, אולם תפקיד הבטחון מחייב מאמץ חדש ויסודי, והכלים הקיימים אינם הולמים אותו.

בעקבות זאת ניתנה במרץ '48 פקודת הרמ"א למטכ"ל. להלן קטעים מהפקודה:

"הפיקוד העליון החליט להקים שרות ימי לתפקידי הגנה בים בכל היקפם ... בקשר להקמת השרות הימי, יש להעביר את היחידות הימיות של פלמ"ח מרשות חטיבת הפלמ"ח לרשות המטה הכללי, להיותן יסוד ראשון לבנין השרות [לימים חיל-הים]."

שר הבטחון מינה את גרשון ז'ק כראש ה'שרות הימי', מינוי פוליטי. עדיין לא היו הגדרות ברורות לתפקידים והמבנה של ה'שרות', ההולך ומוקם, היה לפי דפוסים המקובלים ב-Royal Navy הבריטי בו כיהן סגן שר בטחון לשרות הימי בתואר First Lord of the Admiralty.

הפלי"ם, היחידה הצבאית המאורגנת והמאומנת הכוללת כ-300 איש, התיצב לתפקידו האחרון - הקמת חיל-הים. שתי משימות דחופות עמדו לפני הפלי"ם בהקמת חיל-הים:

(א) קליטת המתגייסים החדשים מהגיוס הכללי ביניהם:

- חניכי הקורס הימי של בית"ר באיטליה
- ימאים ותיקים מצי הסוחר
- משוחררי הצי הבריטי
- פעילי מפלגה שהתגייסו לחיל בעקבותיו של גרשון ז'ק

הודות למסגרת המגובשת של הפלי"ם נקלטו המגויסים החדשים לתפקידים שונים בחיל לפי הכשרתם. מטבע הדברים, לא נמנעו אי הבנות בדרך לגיבוש המסגרת החדשה. ותיקי הפלי"ם, אשר מונו לתפקידי פיקוד בחיל-הים, בשיתוף מבורך עם המתגייסים החדשים, השכילו לגבש פעילות משולבת, יעילה וממושמת בחיל החדש.

(ב) הכשרת כוח לחימה בים. כלי השיט הראשונים של חיל הים היו אניות המעפילים שהוחרמו ע"י הצי הבריטי והיו קשורות ליד שובר הגלים בנמל חיפה. ואלו הן:

- אוניית המעפילים "מדינת היהודים" שהביאה ארצה 2,664 מעפילים, במקור שוברת קרח של הצי הקנדי, היתה לאוניית המלחמה הראשונה של חיל-הים בשם אח"י אילת - א-16, בפיקודו של רס"ן יוסף אלמוג, שהיה מפקדה כאוניית מעפילים, פלי"ם;
- אוניית מעפילים 'וג'וד' שהביאה ארצה 1,257 מעפילים, במקור קורבטה של הצי הקנדי, היתה לאח"י ווג'וד-ק-18, בפיקודו של רס"ן אריה קפלן "קיפי" מפקד אוניות מעפילים, פלי"ם;
- אוניית מעפילים 'הגנה' שהביאה ארצה 2,678 מעפילים, במקור קורבטה של הצי הקנדי, היתה לאח"י הגנה-ק-20, בפיקודו של רס"ן דוד מימון שהיה מפקד אוניות מעפילים, פלי"ם;
- אוניית מעפילים 'התקוה' שהביאה ארצה 1,414 מעפילים, במקור אוניית סיור בצי הקנדי, היתה לאח"י התקווה-ק-22 בפיקודו של רס"ן משה רבינוביץ מפקד אוניות מעפילים, פלי"ם;
- מפקד שייטת האוניות, 'השייטת הגדולה', היה סא"ל שמואל "סמק" ינאי, מפקד אוניות מעפילים והמפקד האחרון של הפלי"ם;
- שייטת ספינות סיור, 'השייטת הקטנה' היתה בפיקודו של רס"ן זלמן פרח מפקד אוניות מעפילים והמפקד הראשון של המחלקה הימית, פלי"ם.
- 'שייטת 13'² עברה בשלמותה לחיל הים כקומנדו הימי, עם מפקדה, רס"ן יוחאי בן-נון, לימים מפקד חיל הים.

תום מלחמת העצמאות

רבים מיוצאי הפלי"ם שירתו שנים רבות בחיל-הים בתפקירי מפתח ותרמו לקידומו והתפתחותו. 5 מפקדי החיל היו יוצאי פלי"ם. עם תום מלחמת העצמאות קיבל צי הסוחר הישראלי תגבורת נכבדה של ותיקי פלי"ם אשר התקשרו לים והמשיכו לפעול בענפיו השונים. רבים השתלמו במקצועות ימיים ושירתו כרבי חובלים באוניות סוחר ובאוניות נוסעים. קציני ים אלה הגיעו לים בעקבות התנדבותם לפלי"ם ולהעפלה והמשיכו לשרת בים שנים רבות.

² שייטת 13 לעתיד; השייטת הוקמה רק בתחילת 1950 על בסיס 2 יחידות לחבלה ימית שצמחו מהחוליה לחבלה ימית של הפלי"ם, [הקש כאן](#) לכתבה בנושא.